

“ส้มสีม่วง” ของ ขวัญใจ เอ็มใจ วรรณกรรมรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด: วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ

“Somsimuang” by Kwanchai Emchai, Naiin Award’s Literature: Ecocriticism

ณรงค์ศักดิ์ เทพมา¹ | Narongsak Thepma¹

หุ ชิวโป² | HU QIUBO²

ธนพร หมูคำ³ | Thanaporn Mookham³

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนยอดเยี่ยมที่ได้รับรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด ประจำปี 2544 ของ ขวัญใจ เอ็มใจ เรื่อง ส้มสีม่วง ใช้แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ของ กลี๊อต เฟลตี้ (Cheryll Glotfelty) แนวคิดภาพแทน (Representation) ของสจวร์ต ฮอลล์ (Stuart Hall) และแนวคิดเรื่องเล่า (Narrative) ของ วลาดิมีร์ พรอพพ์ (Vladimir Propp) และ เอ.เจ.เกรมาส (A.J. Greimas) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศที่ปรากฏใน “ส้มสีม่วง”

ผลการวิจัยพบว่า “ส้มสีม่วง” ปรากฏความสัมพันธ์ตามแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศระหว่างมนุษย์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3 ประเด็น คือ 1) นำเสนอภาพแทนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่เกื้อกูล พึ่งพาซึ่งอาศัยกันและกัน โดยมนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด และการมองว่าธรรมชาติเป็นความชั่วร้ายและศัตรู การใช้กลวิธีทางภาษาสร้างปัญหาอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของตัวละครผ่านเหตุการณ์ เพื่อแสดงให้เห็นพฤติกรรมด้านบวกและด้านลบของมนุษย์ที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) แนวคิดด้านความเป็นอื่นและกลวิธีการเล่าเรื่องผ่านตัวละคร โดยกำหนดให้ผู้มีอำนาจสร้างข้อบังคับให้สังคมปฏิบัติตามกระแสหลักและเพื่อให้เกิดการยอมรับในทิศทางเดียวกัน และ 3) สร้างตัวละครแบบคู่ตรงข้าม เพื่อให้เกิดการรับรู้ลักษณะนิสัยด้านลบของมนุษย์ที่เป็นคู่ตรงกันข้ามกับตัวละครดี และเพื่อให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เราอาจมองธรรมชาติทั้งเชิงบวกและเชิงลบ

คำสำคัญ: รางวัลนายอินทร์อะวอร์ด, วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ, ส้มสีม่วง

¹ นักศึกษาปริญญาเอก/ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง/ nthepma@gmail.com

² นักศึกษาปริญญาเอก/ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง/ haliqubo0165@gmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์/ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์/ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง/ Thanapom@lpru.ac.th

*E-mail ผู้ส่งบทความ: nthepma@gmail.com/ เบอร์โทรศัพท์ 099-2728822 / รับเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2566/

แก้ไขเมื่อ วันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2567/ ตอบรับเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2567/ เผยแพร่ วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2567

Abstract

This research article had an objective to analyze the youth literature from Naiin Award in 2001 and selected the sample with purposive sampling that was Kwanchai Emchai entitled Somsimuang. Concepts for analysis were ecocriticism by Cheryll Glottfelty, representation by Stuart Hall and narrative by Vladimir Propp and A.J. Greimas. These concepts were for analyzing of relations between human and nature and environment in Somsimuang.

The result found that winning youth literature of Naiin Award entitled Somsimuang appeared the ecological relation between human and nature in 3 topics. 1) First, to present the representation between human and nature in a dependence way. As humans consumed nature for survival and the representation of cruelty of nature or enemy by using a language technique to make obstacles in the characters' way of lives through scenes which represent their positive and negative behavior depending on nature and environment. 2) Second, to narrate the otherness by using the character's narrative technique where there were legislations made by the power ones to force society perform along with mainstream and to gain an acceptance in the same way. 3) Third, to make characters in a style of binary opposition for precepting negative behavior of human that was opposite to good characters and to make the readers realize the importance of human-nature/environment relations that was seen both positive and negative ways.

Keywords: Naiin Award, Ecocriticism, Somsimuang

บทนำ

รางวัลนายอินทร์อะวอร์ด เป็นรางวัลที่จัดขึ้นเพื่อคัดเลือกวรรณกรรมยอดเยี่ยม ก่อตั้งโดยบริษัทอมรินทร์ บั๊ค เซ็นเตอร์ จำกัด หรือที่รู้จักกันในชื่อร้านหนังสือ “นายอินทร์” เป็นร้านจำหน่ายหนังสือทุกประเภท จุดประสงค์การจัดประกวดเพื่อเป็นเวทีแสดงความสามารถของนักเขียน สร้างแรงบันดาลใจให้นักเขียนผลิตงานเขียนใหม่ ๆ ที่มีคุณภาพในวงการวรรณกรรมไทย (วรรณศิริ ศรีวรานบุญ, 2557) ทั้งนี้รางวัลนายอินทร์อะวอร์ดประกวดครั้งแรกในปี พ.ศ. 2542 โดยจัดประกวดงานเขียนประเภทสารคดีเป็นประเภทแรก ถัดมาในปี พ.ศ. 2543 ได้เพิ่มประเภทงานเขียนที่ใช้คัดเลือกผลงานของนักเขียนอีก 2 ประเภท ได้แก่ หนังสือภาพสำหรับเด็กและวรรณกรรมเยาวชน จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2548 รางวัลนายอินทร์อะวอร์ด ได้จัดกลุ่มประเภทงานเขียน เพื่อใช้คัดเลือกผลงานออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) สารคดี 2) วรรณกรรมเยาวชน 3) หนังสือภาพสำหรับเด็ก 4) กวีนิพนธ์ 5) เรื่องสั้น และ 6) นวนิยาย (คมชัดลึก, 2554) และในปี พ.ศ. 2558 รางวัลนายอินทร์อะวอร์ดได้จัดการประกวดเป็นปีสุดท้าย ระยะเวลาทั้งหมด 16 ปี นับได้ว่ารางวัลนายอินทร์อะวอร์ดเป็นรางวัลที่ผลิตนักเขียนรุ่นใหม่ให้เข้าสู่การวรรณกรรมไทย

ได้อย่างน่าภาคภูมิใจ อีกทั้งยังเป็นแรงบันดาลใจสำหรับนักเขียนรุ่นใหม่ได้แสดงความสามารถ เพื่อเข้ารับการคัดเลือกผลงาน รวมทั้งเป็นการพัฒนางานเขียนในวงการวรรณกรรม แม้ว่ารางวัลนายอินทร์จะสิ้นสุดการประกวด แต่ก็ยังมีอีกหลายเวทีในประเทศไทยที่ได้จัดการประกวดแข่งขันด้านวรรณกรรมและให้การยอมรับผลงานของนักเขียนไทย

วรรณกรรมเรื่อง “สัมผัส่วง” ของ ขวัญใจ เอ็มใจ (ดาวกระจาย) เป็นวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัลนายอินทร์อวอร์ด ประเภทวรรณกรรมเยาวชนยอดเยี่ยม ประจำปี พ.ศ. 2544 (ขวัญใจ เอ็มใจ, 2565) วรรณกรรมที่ขวัญใจประพันธ์ บรรยายเรื่องราวชีวิตของเด็กชายชื่อ “จ้อย” ตัวละครเอกที่ชื่นชอบและรักการอ่านหนังสือนวนิยายสำหรับเยาวชน เป็นการเปิดโลกแห่งจินตนาการที่ไร้สิ้นสุด จากนักเขียนนวนิยายที่เขาชื่นชอบชื่อ “ลุงเทิด” หลังจากที่ครอบครัวของจ้อยได้ย้ายบ้านจากชนบทเข้ามาอาศัยในเมือง กลับพบว่าบ้านของเขาที่เข้ามาอาศัยอยู่ใหม่นั้น อยู่ติดกับบ้านของลุงเทิด นักเขียนที่เขาชื่นชอบ เรื่องราวที่ตื่นเต้น ทำทาย และเรื่องราวลึกลับที่น่าค้นหา บริเวณบ้านของลุงเทิด รอคอยให้จ้อยเข้าไปหาคำตอบและคลายปริศนาที่ยังไม่มีใครได้ค้นพบ ซึ่งได้เริ่มขึ้น ณ บ้านของลุงเทิดนั้น โดยผู้ประพันธ์ได้บรรยายเรื่องราวความสนุก ความท้าทาย และความลึกลับอันน่าค้นหาและติดตามไปกับจินตนาการของตัวละคร ผ่านแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) แนวคิดภาพแทนสังคม (Representation) แนวคิดสัญศาสตร์ (Semiology) แนวคิดการเล่าเรื่อง (Narrative) และความเป็นอื่น (Otherness) ผ่านฉากบทสนทนา และตัวละครในวรรณกรรม เรื่อง “สัมผัส่วง” เช่น การบรรยายฉากของเรื่องที่น่าเสนอภาพของต้นไม้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยการนำแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ดังข้อความต่อไปนี้

“...รั้วด้านข้างบ้านนั้นเป็นเพียงต้นไม้สูงท่วมหัว ปลูกเบียดชิดกันจนน่าอึดอัดเรียงเป็นแถวยาวไปตลอดแนว มองเห็นแต่ใบสีเขียวแน่นทึบมีช่องโหว่ให้มองเห็นฝั่งตรงกันข้ามได้ก็เฉพาะที่โคนต้นเท่านั้น...”

(ขวัญใจ เอ็มใจ, 2565, น. 21)

แนวคิดทางตะวันตกเริ่มมีความโดดเด่นเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการศึกษาวิเคราะห์งานเขียนแนวเดิมที่ศึกษาวิเคราะห์การนำเสนอในเรื่องของ ตัวละคร ฉาก หรือ กลวิธีการแต่งมาถึงระยะที่มีการศึกษาซ้ำซ้อนกับงานที่ได้ทำการศึกษาก่อนหน้านี้เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดความลำบากในการศึกษางานเขียนทางด้านวรรณกรรม ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการหลากหลายท่านจึงนำแนวคิดในศาสตร์แขนงอื่นเข้ามาศึกษา เพื่อประยุกต์ให้เกิดความคิดและมุมมองที่แตกต่าง ซึ่งในขณะนั้นแนวคิดทางด้านตะวันตก เริ่มมีบทบาทกับสังคมโลกในด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดเป็น การศึกษาวรรณกรรมในแขนงใหม่ และอีกหลากหลายแนวคิดที่นำมาศึกษาจากแนวคิดทางด้านตะวันตก ซึ่งมีแนวคิดที่น่าสนใจ เช่น แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ของ กล็อตเฟลตี้ (Cheryll Glottfelty) ที่ศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในมิติต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้แนวคิดทางด้านตะวันตกจึงเกิดเป็นจุดเด่นของการศึกษางานเขียนวรรณกรรมรูปแบบใหม่

ปัจจุบันนักวิชาการให้ความสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ที่มื่อนักวิชาการไทยหลายท่านให้ความสนใจในการเรียบเรียงแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ เช่น งานของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2549) ที่ได้สรุปไว้ว่า คุณลักษณะของการสร้าง หรือการให้กำเนิดสิ่งมีชีวิต การดูแล การรักษา เอื้ออาทรต่อชีวิต และมองว่ามนุษย์กับธรรมชาติมีความเสมอภาคกันอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศโลก และงานของ ธัญญา สังขพันธานนท์ (2559) ที่สรุปแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ไว้ในหนังสือ แว่นวรรณคดีทฤษฎีร่วมสมัย ไว้ว่า (Ecocriticism) ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เกิดขึ้นครั้งแรกในงานเขียนของราคาร์สัน ที่ชื่อว่า “Silent Spring” ที่ใช้ความรู้ด้านนิเวศวิทยา (Ecology) มาอธิบายผลงาน จึงเกิดเป็นงานด้านวรรณกรรมแนวใหม่ เรียกว่าทฤษฎี “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ” (Ecocriticism) เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ให้ความสนใจศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นอื่น (Otherness) ความเป็นชายขอบ (Margin) เพศสภาพ (Gender) และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ (Ethnic people) ต่อมาได้แพร่กระจายมาทางด้านกลุ่มตะวันออกประยุกต์เข้ากับเศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถศึกษาได้ในหลายระดับตั้งแต่ระดับตัวบทไปจนถึงระดับปรัชญาทางความคิด

ด้วยความเป็นมาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจนำแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมาศึกษาวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง “ส้มสีม่วง” ของ ขวัญใจ เอ็มใจ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อสรุปให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอมุมมองแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมมากน้อยเพียงใด รวมถึงแนวคิดภาพแทนของสังคมและความเป็นอื่น นำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหาของสิ่งแวดล้อมและหาทางออกให้กับตัวละคร รวมทั้งความหมายแฝงเชิงนัย อันจะทำให้ทราบถึงกระบวนการคิดของผู้ประพันธ์ที่ต้องการนำเสนอความสัมพันธ์ของมนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรม เรื่อง “ส้มสีม่วง” เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาวรรณกรรมหรือเป็นแนวทางในการนำแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศไปใช้วิเคราะห์ตัวบทอื่น ๆ และสร้างความตระหนักถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมพร้อมกับสร้างสำนึกเชิงนิเวศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนนายอินทร์อะวอร์ด เรื่อง “ส้มสีม่วง” ตามแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ

ทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) แนวคิดภาพแทน (Representation) และแนวคิดเรื่องเล่า (Narrative) เป็นแนวทางการวิเคราะห์ ดังนี้

1. แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ของ กล็อตเฟลต์ตี้ (Cheryll Glotfelty) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยยึดเอาโลกเป็นศูนย์กลางให้ความสนใจศึกษาวิธีที่นักเขียน

นำเสนอสิ่งแวดล้อมและภาพแทนของสภาพแวดล้อมที่แตกต่างในวรรณกรรม เกี่ยวข้องกับมิติของพื้นที่ เวลา และบริบททางสังคม (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559)

2. แนวคิดภาพแทน (Representation) ของ สจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) ได้เสนอว่าภาพแทนเป็นระบบสัญลักษณ์ เป็นการเชื่อมโยงแนวคิด (Concepts) กับระบบสัญลักษณ์เข้าด้วยกัน โดยเกิดขึ้น 2 ระดับ คือ 1) ระดับของการนำเสนอภาพแทนในใจ (Mental representation) เป็นการตีความจริงที่เกิดขึ้นรอบตัวเป็นความรู้หรือความคิด และ 2) ระดับของการนำเสนอภาพแทนภายนอก เป็นการสื่อสารความคิด ความรู้ของมนุษย์ออกมาให้ผู้อื่นรับทราบผ่านตัวภาษา (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2560)

3. แนวคิดเรื่องเล่า (Narrative) ของ วลาดิมีร์ พรอพพ์ (Vladimir Propp) และ เอ.เจ.เกรมาส (A. J. Greimas) ได้เสนอแนวคิดเรื่องเล่า ที่มักเน้นวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ของเรื่องเล่า อาทิ ผู้เล่า ตัวละคร การดำเนินเรื่อง โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ฉากทั้งเวลาและสถานที่ โดยมีจุดมุ่งหมายคือการหาโครงสร้างที่ซ่อนอยู่ภายในเรื่องเล่า (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2560)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยด้านการวิเคราะห์วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ มีผู้สนใจศึกษาประเด็นที่หลากหลาย โดยทุกประเด็นนั้นมักมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเสมอ เช่น งานวิจัย ของ อรรวรรณ ฤทธิ์ศรีธร และคณะ (2562) ที่ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม เรื่อง ดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ: พื้นที่ เพศ อำนาจ และมายาคติ ในนวนิยายเรื่องคชาปุระและนครไอยรา โดยใช้แนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศในการวิเคราะห์ พบว่า อำนาจที่ชายเป็นใหญ่ยังคงครอบคลุมธรรมชาติโดยอ้างสิทธิของพื้นที่บริสุทธิ์ โดยการเข้าจัดการพื้นที่นั้นเพื่อประโยชน์ส่วนตน และชาวเมืองมีวิถีชีวิตแบบพอเพียงต่างกัน ชนชั้นปกครอง แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง จึงถูกมองจากชนชั้นปกครองในลักษณะความเป็นอื่น หรือการศึกษาที่สะท้อนให้เกิดความสำนึกต่อธรรมชาติ เพื่อการพึ่งพาอาศัย งานวิจัย ของ มิ่งมนัสชน จังหาร และคณะ (2564) ที่ได้วิเคราะห์วรรณกรรม เรื่อง นิเวศสำนึกในวรรณกรรมเยาวชน เรื่อง ลูกยางกลางห้วย ของ คามิน คมนีย์ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีนิเวศสำนึก ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่อง ลูกยางกลางห้วย นำเสนอแนวคิดสำนึกนิเวศในลักษณะเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เกิดความรู้ ความเข้าใจและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ รวมไปถึงการตระหนักถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจากการใช้เทคโนโลยีเข้ามาในชีวิต และการร่วมมือแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นงานวิจัยที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นสำคัญ โดยแยกออกเป็น 2 ประเด็นหลัก ๆ ได้แก่ การให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง เป็นผู้ดูแลเหนือโลกและธรรมชาติ ส่วนอีกประเด็น คือ การให้ธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง เพราะทุกสรรพสิ่งบนโลกล้วนมีความเท่าเทียมกัน โดยทั้ง 2 ประเด็นนั้น ต่างมีความขัดแย้งและเป็นคู่ตรงกันข้ามกันหรืออีกประเด็นที่อยู่นอกเหนือจากทั้ง 2 ประเด็นข้างต้น คือ การมองมนุษย์ด้วยกันหรือธรรมชาติ เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากกลุ่มของตน อธิบายในลักษณะของความเป็นอื่น

ซึ่งมุมมองในประเด็นต่าง ๆ ล้วนประกอบเข้าด้วยกันขึ้นอยู่กับผู้วิจัยที่จำใช้แนวคิดในรูปแบบใดมองและวิเคราะห์วรรณกรรมนั้น

งานวิจัยด้านการศึกษาแนวคิดภาพแทน พบงานที่ศึกษาแนวคิดภาพแทนธรรมชาติ โดยแบ่งเป็นช่วงเวลาได้อย่างชัดเจน เช่น งานวิจัย ของ ทนงค์ จันทะมาตย์ (2562) ได้วิเคราะห์วรรณกรรม เรื่อง ภาพแทนของธรรมชาติ กับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475–2556 โดยใช้แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ พบว่า พลวัตสำนักนิเวศในนวนิยายไทย แบ่งออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่ ระยะที่หนึ่งนำเสนอการพึ่งพาธรรมชาติ เคารพธรรมชาติ ระยะที่สองนำเสนอธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่นำมาใช้ประโยชน์ ระยะที่สามนำเสนอผลกระทบจากการพัฒนา นำไปสู่การทำลาย ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหนทางนำไปสู่การตระหนักคุณค่าของธรรมชาติ และระยะที่สี่นำเสนอแนวคิดฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงระบบทุนนิยมเป็นสาเหตุสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงการศึกษาในลักษณะการนำแนวคิดทางวรรณกรรมมาศึกษา งานวิจัยทางด้านคติชน เช่น งานวิจัย ของ ธัญญา สังขพันธานนท์ (2561) ได้วิเคราะห์ในมุมมองคติชน เรื่อง คติชนสีเขียว: การศึกษาคติชนวิทยาในมุมมองของการวิจารณ์เชิงนิเวศ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ พบว่า การศึกษาคติชนวิทยากับการศึกษาเชิงนิเวศ มีการนำเสนอมุมมองใหม่จากการศึกษาข้อมูลประเภทตำนาน นิทานพื้นบ้าน และสุภาษิตพื้นบ้าน ด้วยวิธีการศึกษาในลักษณะ “คติชนสีเขียว” เป็นมุมมองที่แตกต่างไปจากระเบียบวิธีวิทยาวิจัยเดิม

จากการศึกษา งานวิจัยหลากหลายแขนง สามารถอธิบายได้ว่าการศึกษาวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎีในมุมมองหรือมิติรูปแบบใหม่ที่สามารถประยุกต์เข้ากับศาสตร์วิทยาการได้ทุกแขนง อีกทั้งยังเป็นแนวคิดใหม่ที่นักวิชาการปัจจุบันให้ความสนใจ เป็นแนวคิดที่มีความอิสระสามารถนำมาศึกษาได้หลากหลายสาขา แม้กระทั่งการนำมาศึกษาในงานทางด้านคติชนวิทยา นับได้ว่าเป็นการศึกษาแนวคิดที่เปิดกว้างที่ให้ความสำคัญในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่ออธิบายความสำคัญของการศึกษาปัญหา สาเหตุ และวิธีการแก้ไขจากการนำแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมาศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เลือกวินิจฉัยวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัลนายอินทร์อะวอร์ดในปี พ.ศ.2544 เรื่อง “ส้มสีม่วง” ของ ขวัญใจ เอ็มใจ ใช้การวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำเสนอผลการวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยใช้กรอบแนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศ แนวคิดภาพแทน และแนวคิดเรื่องเล่า

ผลการวิจัย

วรรณกรรมเยาวชนนายอินทร์อะวอร์ด เรื่อง “ส้มสีม่วง” ของ ขวัญใจ เอ็มใจ พบการนำเสนอแนวคิด การวิจารณ์เชิงนิเวศใน 3 ลักษณะ ได้แก่ วรรณกรรมในฐานะภาพแทนธรรมชาติและสังคม วรรณกรรมในฐานะ ความเป็นอื่น และกลวิธีการเล่าเรื่องผ่านตัวละคร โดยอธิบายเป็นประเด็นในการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. วรรณกรรมในฐานะภาพแทนธรรมชาติและสังคม

1.1 การเกื้อกูลและการพึ่งพาธรรมชาติ

มนุษย์และธรรมชาติเป็นสิ่งมีชีวิตที่เกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกัน *ส้มสีม่วง* ได้บรรยายถึงเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ ผ่านเนื้อเรื่องที่ตัวละครเอก จ้อย ที่ครอบครัวมี แม่ และพี่สาว รวมกันสามคนได้ย้ายบ้านเข้ามาอยู่ในเมือง เพื่อสะดวก ต่อการเดินทางไปโรงเรียนและไปทำงานของแม่เพราะพ่อไปทำงานต่างประเทศ ด้วยความบังเอิญที่คาดไม่ถึงถึง บ้านใหม่ที่ย้ายมานั้นติดกับบ้านของ *ลุงเทิด* นักเขียนที่จ้อยชื่นชอบ โดยลักษณะรวมของบ้านลุงเทิดเป็นบ้านที่แตกต่าง จากบ้านทั่วไปที่สร้างอยู่ในเมือง เพราะรั้วและพื้นที่รอบบ้านเป็นสภาพที่อยู่ร่วมกันกับธรรมชาติได้อย่างลงตัว รั้วบ้าน มีการปลูกต้นไม้เรียงเป็นแถวแนวยาว ในเขตบ้านก็ปลูกต้นไม้และผืนหญ้าทั่วบริเวณ ดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

“...เขาเพิ่งสังเกตเดี๋ยวนี้เองว่า รั้วด้านข้างบ้านนั้นเป็นเพียงต้นไม้สูงท่วมหัว ปลูกเบียดชิดกันจนน่าอึดอัดแทน เรียงเป็นแถวยาวไปตลอดแนว มองเห็นแต่ใบสีเขียว แน่นทึบมีช่องโหว่ให้มองเห็นฝั่งตรงกันข้ามได้ก็เฉพาะที่โคนต้นเท่านั้น ผ่านโคนไม้และ หญ้าที่ขึ้นอยู่หรือมแทรกม มองเห็นบ้านหลังหนึ่ง ดูเก่าโทรม รกร้าง เป็นบ้านชั้นเดียวสี ขาวหม่น มีหน้าซ้ายยังมีไม้เลื้อยปกคลุม...

...บ้านเราอยู่ติดกับสำนักพิมพ์ พี่จิวเฉลยด้วยนำเสียงของผู้ชนะมองจ้อยด้วย สายตาวาววับ เหมือนคนมีลบลมคมในสำนักพิมพ์แมลงเต่าทองของ *ลุงเทิด* คนที่แม่ บอกว่าเขาสติไม่ดียังไงล่ะ...”

(ขวัญใจ เอ็มใจ, 2565, น. 21-28)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า บ้านของลุงเทิดเป็นบ้านที่นำความเป็นธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์หรือเรียกว่า เป็นการพึ่งพิงอาศัยระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติตามความสัมพันธ์แนวคิดทฤษฎีวิจารณ์เชิงนิเวศ ที่กล่าวว่ามนุษย์ กับธรรมชาติมีความเสมอภาคกันอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศโลก (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549) จากการปลูกต้นไม้ เป็นรั้วบ้าน การสร้างบ้านจากไม้ อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของลุงเทิด ตัวละครที่ไม่ไหลไปตามกระแส ของสังคม ด้านระบบทุนนิยม แต่เป็นการใช้แนวคิดเชิงนิเวศเข้ามาแทน รวมไปถึงชื่อสำนักพิมพ์ที่ลุงเทิดใช้สามารถ สนับสนุนแนวคิดวิจารณ์เชิงนิเวศเพิ่มขึ้นไปอีก โดยมีชื่อสำนักพิมพ์ ว่า “สำนักพิมพ์แมลงเต่าทอง” กล่าวคือ ระบบ นิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์มักจะมีตัวแทนของสิ่งมีชีวิตที่เป็นสัญลักษณ์ของความสมบูรณ์ในธรรมชาติ ในที่นี้ก็คือ แมลงเต่าทอง หากจะทดสอบว่าพื้นที่ใดมีความสมบูรณ์ ให้หาแมลงเต่าทองในแหล่งธรรมชาตินั้น ๆ และผู้เขียนได้ใช้

ชื่อสำนักพิมพ์แมลงเต่าทอง ประกอบกับการสร้างพื้นที่บ้านของลุงเทิดในลักษณะของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้ไปในทิศทางเดียวกัน จึงสรุปได้ว่า บ้านของลุงเทิดเป็นภาพแทนสะท้อนการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างกัน คือสภาพของสังคมเมืองแต่ก็สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้ (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559) โดยไม่ไหลไปตามกระแสของสังคมในระบบทุนนิยม

1.2 ภาพแทนสังคม: ความชั่วร้าย

ส้มสีม่วง มีการบรรยายลักษณะตัวละครของ *นักรบปราบฝัน* ในลักษณะชื่อของตัวละครที่เป็นเอกลักษณ์ และมีความหมายตรงตัวสามารถจินตนาการภาพตัวละครในระหว่างที่อ่านได้อย่างชัดเจน เช่น ชี้เกียจตัวเป็นขน ช่างมันเถอะ อย่าเสี่ยง ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ดังบทบรรยายต่อไปนี้

“...ชี้เกียจ ตัวเป็นขน เป็นอีกชื่อหนึ่งในบรรดาหัวหน้านักรบ ที่ควบคุมไพร่พลหลายชีวิตมาปราบฝันผู้คนบนโลกนี้ ความร้ายกาจของเขาคือความชี้เกียจที่เขาชอบปล่อยฤทธิ์ร้ายให้แผ่ซ่านอยู่ในเนื้อตัวผู้คน จนไม่อยากจะคิดฝันถึงสิ่งใด เขามีบ้านพักตากอากาศอยู่ที่นาฬิกาปลุก ทุกเช้าเวลาเสียงนาฬิกาปลุกดังแล้วจะมีใครเอื้อมมากดปุ่ม ชี้เกียจตัวเป็นขน ก็จะสลัดขนยาวเพื่อย ปล่อยฤทธิ์ชี้เกียจ ง่วงงุนให้ใครคนนั้น ตะแคงหน้าลงซุกหมอนนอนต่อ จนหลายคนไปเรียนไม่ทัน ไปทำงานสายและถูกดุนั่นละ...ชี้เกียจ ตัวเป็นขน นิ่งหัวเราะท้องคึดท้องแข็งทีเดียว...”

(ขวัญใจ เอ็มใจ, 2565, น. 69-70)

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า ชี้เกียจตัวเป็นขน ผู้นำของนักรบที่มาปราบฝันของคนบนโลกมักจะสลัดขนของมันให้คนที่สัมผัสเกิดความชี้เกียจไม่อยากจะทำสิ่งอื่นใด จนเกิดปัญหาตามมา เช่น การทำงานสาย การถูกดุน หรือเข้าเรียนไม่ทัน นายพลชี้เกียจ มักอาศัยอยู่ที่นาฬิกาปลุกในตอนที่มีเสียงนาฬิกาปลุกดัง และมันจะหัวเราะในตอนที่ทำให้คนที่ได้ยินเสียงนาฬิกาปลุกแต่ไม่ยอมตื่นออกจากที่นอน ตำแหน่งรองลงมา เป็นนักรบที่มักอุทานในเรื่องบางสิ่งบางอย่างที่เกิดขึ้นแล้วโดยไม่ให้ความสนใจกับเรื่องราวเหล่านั้น มีชื่อว่า ช่างมันเถอะ สามารถอธิบายได้ดังตัวอย่างและบทวิเคราะห์ ดังนี้

“...ผู้มีอำนาจรองลงมาจากนายพลก็คือนายช่างใหญ่ แห่งอาณาจักรที่มีชื่อว่าช่างมันเถอะ แห่งตระกูล ไม่เป็นไร รูปร่างหน้าตาของเขาก็ไม่ต่างอะไรจากหัวมันนี่เอง เป็นมันแบบที่ต้มแล้ว เปลือกเป็นสีแดงคล้ำ ๆ เนื้อในสีเหลือง เพียงแต่ว่าเขาชอบแต่งตัวด้วยชุดช่าง แบบที่เป็นเสื้อกับกางเกงติดกันทั้งชุด มีซิปปิดพราวไปทั้งตัว เขาชอบถือไขควงแบบที่ช่างชอบถือ ไขควงนี้เองที่ช่างมันเถอะชอบทำหล่นอยู่บ่อย ๆ พอหล่นแล้วก็ไม่เก็บ พูดแต่ว่า ช่างมันเถอะ...”

(ขวัญใจ เอ็มใจ, 2565, น. 71)

จากตัวอย่าง ตัวละครช่างมันเถอะ ผู้เขียนใช้คำอ่านอธิบายถึงลักษณะของตัวละครโดยแยกออกเป็นสองส่วน ได้แก่ คำว่า ช่าง มีความหมายว่า เป็นผู้ที่มีหน้าที่ซ่อมหรือสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้สามารถใช้งานได้ ยกตัวอย่าง เช่น ช่างยนต์ ช่างไฟฟ้า ช่างก่อสร้าง ฯ ส่วนคำว่า มัน หมายถึง พืชที่นำมากินเป็นอาหาร ผู้เขียนได้นำเอาลักษณะทางกายภาพมาอธิบายถึงตัวตนของ ช่างมันเถอะได้อย่างน่าอัศจรรย์ และน่าสนใจ เป็นคำเมื่ออ่านแล้วสามารถเห็นภาพของตัวละครได้อย่างชัดเจน และอีกหนึ่งตัวละครที่สำคัญในเรื่อง มีชื่อว่า อาวุโสอย่าเสียง ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ใช้อธิบายถึงการไม่ยอมรับในสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น โดยจะไม่ยอมเปลี่ยนแปลง แต่จะใช้ความคิดของตนเป็นใหญ่ อธิบายได้จากตัวอย่าง ดังนี้

“...ท่านอาวุโสอย่าเสียง ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง จะค่อย ๆ เดินไป อย่างช้า ๆ ไม่ใช่ เพราะเขาอายุมากเท่านั้น แต่เป็นเพราะเขาไม่ชอบความเปลี่ยนแปลงทุกชนิด เป็นได้เพียงแท่งที่บิดัน หนาหนัก มันคง และเขาจะไม่ชอบใจด้วย หากเห็นไรที่คิดแปลก แตกต่างออกไปจากเดิม รวมทั้งการถกเถียงหาทางเป็นไปได้อื่น ๆ และทำสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา เขาจะปวดร้าวใจอย่างหนักทีเดียว...”

(ขวัญใจ เอมใจ, 2565: น. 73)

จากตัวอย่างที่ยกมา คำว่า อาวุโสอย่าเสียงนั้น เป็นการแสดงทัศนะของผู้ที่มีนิสัยไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง รูปร่างลักษณะตัวละครจึงมีรูปเป็นแท่งที่บิดันหนาและหนัก อีกทั้งยังไม่ชอบผู้ที่มีความคิดเห็นต่างจากเขา และเขาจะไม่ยอมรับในสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น หากไม่ใช้ความคิดที่มาจากตัวเอง

จากการวิเคราะห์ชื่อตัวละครที่น่าเสนอนี้ สามารถสรุปได้ว่า ชื่อของตัวละครเป็นการประกอบสร้างจากภาษาที่พบเห็นได้ในชีวิตประจำวันและเป็นการนำเอานิสัย พฤติกรรมของมนุษย์มาอธิบายในลักษณะของพฤติกรรมด้านลบ เชื่อมโยงกับแนวคิดภาพแทนของ สจ๊วต ฮอลล์ (Stuart Hall) ที่นำเสนอภาพแทนโดยใช้ระบบสัญลักษณ์ผ่านการนำเสนอภาพแทนภายนอก จากความคิดของมนุษย์ออกมาเป็นภาษา (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2560) สัญลักษณ์ที่ได้จึงเป็นชื่อตัวละครของนักบรรพราบผืน เช่น นายพลซี่เกียดตัวเป็นขน นายช่างมันเถอะ อาวุโสอย่าเสียง ซึ่งมีความหมายตรงตัวตามการใช้ภาษา ภาพแทนของตัวละครนักบรรพราบผืนสะท้อนออกมาในลักษณะของความชั่วร้ายที่เป็นอุปสรรคคอยขัดขวางความสำเร็จของคนในสังคม หากว่าคนในสังคมไม่สามารถเอาชนะเหล่านักบรรพราบผืนได้ เท่ากับว่าพ่ายแพ้ต่ออุปสรรคเหล่านั้นหรือล้มเหลวต่อสิ่งใดสิ่งที่กำลังกระทำอยู่ แต่หากว่าคนในสังคมฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคจากนักบรรพราบผืนไปได้ ก็เท่ากับมีหนทางไปพบกับความสำเร็จ จึงสรุปได้ว่านักบรรพราบผืนเป็นภาพแทนปัญหาอุปสรรคในชีวิตของมนุษย์ที่ต้องเผชิญทุกสถานการณ์ เมื่อมนุษย์สามารถเอาชนะความชั่วร้าย ความชั่วร้ายภายในจิตใจของตนแล้วก็จะก้าวข้ามอุปสรรคเหล่านั้นและสามารถพบกับความสำเร็จของปลายทางที่สวยงามได้ จึงเป็นการสร้างอุดมการณ์ความสำเร็จที่ผู้เขียนได้สื่อในลักษณะความหมายแฝง โดยใช้กลวิธีการเล่นคำ

และการแฝงแนวคิดเพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงข้อเสียหรือสิ่งที่เลวร้ายที่อาจเกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต และกระบวนการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดความสำเร็จ

2. วรรณกรรมในฐานะความเป็นอื่น

สังคมนับตัวกำหนดกฎเกณฑ์ของคน ทำให้มีลักษณะการดำเนินชีวิตที่ไปในทิศทางเดียวกัน ในขณะที่บางคนหากทำตัวผิดแปลกไปจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ในสังคมให้การยอมรับ มักมองคนเหล่านี้แตกต่างไปจากตนในลักษณะเป็นอื่น ในเรื่อง “ส้มส้มม่วง” ผู้เขียนนำเสนอให้เห็นลักษณะนิสัยของลุงเทิดที่ไม่ชอบสูงส่งกับผู้คน แต่มักจะใช้เวลาในการเขียนหนังสือจำหน่าย หนังสือที่ลุงเทิดเขียนนั้นต่างได้รับการตอบรับจากเหล่าเยาวชนที่สนใจอ่านเป็นจำนวนมาก เพราะเป็นหนังสือที่เสริมสร้างจินตนาการให้แก่เด็ก ๆ ให้เกิดทักษะการคิดที่หลากหลายและแตกต่างตามแต่ละคนจะจินตนาการ แต่สังคมกลับไม่ยอมรับในสิ่งที่ลุงเทิดเป็นเนื่องจากนิสัยของลุงเทิดที่เป็นนักเขียน ไม่เป็นไปตามกระแสหลักของสังคมที่มุ่งต้องการชื่อเสียง เงินทอง อำนาจ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“...ไม่เปิดเผยตัว ไม่ยอมออกจากบ้าน ไม่ให้สัมภาษณ์ ไม่พูดกับใคร และไม่ไปรับรางวัลเป็นปีที่สิบห้าติดต่อกัน...”

(ขวัญใจ เอ็มใจ, 2565, น. 8)

จากข้อความที่ยกมา กล่าวได้ว่าเมื่อลุงเทิดให้การปฏิเสธในการรับรางวัลนักเขียนดีเด่นที่ได้รับรางวัลติดต่อกันมาถึง 25 ปี โดยไม่เคยไปรับรางวัลแม้ครั้งเดียว จึงทำให้สังคมมองว่าลุงเทิดผิดปกติไปจากสังคมส่วนใหญ่ ที่หากได้รับรางวัลหรือมีชื่อเสียงทางสังคมต่างต้องยินดีและต้องแสดงตัวตนพบปะเพื่อนฝูงเป็นจำนวนมาก ในทางกลับกันยังได้รับการประกาศถึงผลงานมากขึ้นเท่าใดลุงเทิดก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องเหล่านี้เลยกลับนิ่งเฉย ผู้เขียนสื่อถึงพฤติกรรม การปฏิเสธอำนาจทางสังคมผ่านตัวละครลุงเทิดที่ไม่หลงใหลไปกับกระแสของสังคมแต่ลุงเทิดได้ใช้การตัดสินใจของตนเองที่มองว่าสิ่งไหนควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งสิ่งที่ลุงเทิดต้องการคือการเขียนหนังสือที่ดีเพื่อเผยแพร่ให้กับเด็กเยาวชนได้อ่านเพื่อให้พวกเขาเกิดความเพลิดเพลินและสร้างจินตนาการตามวัยมากกว่าการยินดีจากสังคมว่าตนเองเป็นผู้ที่สร้างผลงานเขียนที่ดี ซึ่งกฎเกณฑ์การตัดสินใจหรือการคัดเลือกการให้รางวัลงานเขียนนั้นสังคมเป็นผู้กำหนดขึ้นจากประเด็นพฤติกรรมของลุงเทิด จึงทำถูกสังคมวิพากษ์ว่าลุงเทิดต่างจากคนอื่นหรือเป็นอื่น เพราะขัดต่อกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนด สังคมจึงสร้างหรือเขียนข่าวให้คนที่ไม่รู้จักได้เข้าใจและเห็นพ้องตรงกันว่าลุงเทิดคือคนสติไม่ดีหรือเป็นคนผิดปกติจากคนทั่วไป

ชุดความคิดของสังคมนั้น เป็นการจำกัดกรอบทางความคิดไม่ให้เกิดความคิดที่ต่างไปจากกลุ่มมากจนเกินไป ดังเห็นใน ส้มส้มม่วง ตอนที่จ้อยไปโรงเรียนและอยู่ในชั่วโมงวิชาศิลปะ คุณครูให้วาดรูประบายสี จ้อยได้วาดรูปส้มและระบายสีของส้มเป็นส้มม่วง แต่ครูกลับดุและทำโทษจ้อยที่ระบายสีของส้มเป็นส้มม่วง โดยบอกว่าไม่ได้ระบายสีเป็นสีเขียวหรือสีส้มดังที่ควรจะเป็น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“...นี่จ้อย เธอไม่ใช่เด็กอนุบาลแล้วนะ โตจนป่านนี้แล้วทำไมยังระบายสีส้ม
เป็นสีม่วงอยู่ล่ะ ส้มก็ต้องสีส้มสิ ไม่ก็ออกเขียวหน่อย ๆ ก็ได้
แต่ผมคิดว่ายังงี้ ๆ มันก็ยังเป็นส้มอยู่นะครับ
มีที่ไหนกันส้มสีม่วง ไปเลยไป ไปยืนคาบไม้บรรทัดอยู่หลังห้องเลย...”
(ขวัญใจ เอ็มใจ, 2565, น. 19)

จากตัวอย่าง ผู้เขียนนำเสนอชุดความคิดของสังคมที่ถูกปลูกฝังหรือกำหนดกฎเกณฑ์เป็นข้อบังคับให้คนในสังคมเกิดความเข้าใจและมีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน สร้างระเบียบแบบแผน การดำเนินชีวิตภายใต้การนำของรัฐบาลในแต่ละชาติ โดยอาศัยเสียงของส่วนรวมเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ถึงแม้ว่าจะมีบางเสียงที่เป็นส่วนน้อยเห็นต่างแต่กลับไม่ถูกการยอมรับ เป็นระบบการปกครองของประเทศ ที่เรียกว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เคารพสิทธิเสรีภาพของคนในสังคมที่เป็นเสียงหรือความคิดเห็นส่วนใหญ่เป็นกรอบที่ถูกต้องและควรยึดถือปฏิบัติ ในทางกลับกันเสียงที่เป็นเพียงส่วนน้อย อาจมองเห็นบางสิ่งบางอย่างในลักษณะยังไม่สมบูรณ์หรือมีความคิดที่สามารถเข้าใจได้ แต่สังคมกลับมองว่าจะทำให้เกิดปัญหา หากมีความคิดเห็นที่ต่างกันหลายประเด็น อาจทำให้ความคิดที่ถูกปิดเป็นไปเป็นความคิดที่ผิดได้ ดังนั้น จึงควรที่จะปรับความคิดของคนในสังคมให้มีความคิดเห็นตรงกับความคิดเห็นของกลุ่มคนส่วนใหญ่จึงจะเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ซึ่งหากกลับไปในตัวเนื้อเรื่องของวรรณกรรมที่จ้อยระบายสีส้มเป็นสีม่วงในความเป็นจริงเป็นสิ่งที่ผิด เพราะส้มจะต้องเป็นสีส้มหรือมีสีออกเขียวปนอยู่ แต่อาจนำมาใช้กับความคิดหรือจินตนาการของเด็กไม่ได้ จึงควรให้อิสระกับจินตนาการที่มีอย่างไม่จำกัดของเด็กหรือเยาวชนรุ่นใหม่ด้วยความจำกัดของระบบการศึกษาที่ล้าสมัย ทำให้มองว่าสิ่งที่เด็กหรือเยาวชนที่มีความคิดเห็นต่างเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ส่วนครูเป็นเสมือนตัวแทนของสังคมที่มีหน้าที่ คัดกรองและถ่ายทอดความถูกต้องให้คนในสังคมโดยบทบาทนี้ก็คือเด็กนักเรียน และการที่ครูทำโทษจ้อยโดยที่ให้ ยืนคาบไม้บรรทัดจากการที่ระบายสีไม่ตรงกับคนอื่นนั้นแสดงถึงการกดขี่เชิงอำนาจของครูที่มีต่อนักเรียนหรือผู้อยู่ในฐานะด้อยกว่า เป็นระบบการปกครองในรูปแบบของสังคมกลุ่มเล็กที่เปรียบเหมือนโรงเรียนคือชาติ ครูคือรัฐบาล และนักเรียนคือประชาชนในสังคม ที่ต้องทำตามข้อกำหนดหรือกฎระเบียบของครู รวมไปถึงการถูกทำโทษที่ถือได้ว่าเป็นระบบของการศึกษาที่ล้าสมัย สามารถสรุปได้ว่าการกระทำที่ไม่เหมือนหรือแปลกแยกไปจากข้อกำหนดของความถูกต้องที่ยึดถือกันมาในสังคม ถูกผลักดันให้เป็นกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่กลุ่มของตน ถูกมองในลักษณะของความเป็นอื่น ที่ไม่ใช่กลุ่มที่มีความคิดเห็นตรงกับกลุ่มคนส่วนใหญ่ โดยไม่ได้พิจารณาเลยว่าเหตุใดจึงมีความคิดเช่นนั้น

3. กลวิธีการเล่าเรื่องผ่านตัวละคร

สัมพันธ์ มีกลวิธีการดำเนินเรื่องโดยให้ตัวละครเป็นผู้เล่าเรื่อง เหตุการณ์ หรือฉาก ภายในเรื่องผู้เขียนได้สร้างให้ “จ้อย” ตัวละครหลักเป็นผู้บรรยายภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ผ่านการอ่านนวนิยายของลุงเทิดนักเขียนนวนิยายสำหรับเด็ก นำไปสู่การสร้างภาพจากจินตนาการถึงโลกที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งมีตัวละครนักรบปราบฝันผู้ที่ต้องการ แอ้งชิงความฝันของเหล่าเด็ก ๆ ให้หมดไปจากโลกอันเป็นสัญญาณที่ผู้อ่านต้องตีความ กลวิธีการเล่าเรื่องที่ใช้ตัวละครเป็นผู้เล่าเรื่อง สะท้อนให้เห็นวิธีการดำเนินเรื่องของผู้เขียน ที่สามารถชักจูงผู้อ่านให้เข้าไปมีส่วนร่วมกับตัวละครเสมือนได้อยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วยกับตัวละคร ดังตัวอย่าง ดังนี้

“...นักรบปราบฝันเดินทางมายังโลกของเราหลายกลุ่ม หลายเหล่าด้วยกัน โดยแต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากรบผู้กรำศึกปราบฝันผู้คนมาอย่างฉกาจฉกรรจ์เป็นผู้นำ นักรบแต่ละนายนั้นมาจากเผ่าพันธุ์ต่างกันไป ซึ่งแต่ละเผ่าพันธุ์นั้นก็จะมีอุดมการณ์หลักที่แตกต่างกันออกไป สำหรับนักรบปราบฝันที่จะเล่าถึงนี้มีผู้นำชื่อ นายพล ชี้เกียจคิด ชี้เกียจฝัน ซึ่งเป็นบรรดาศักดิ์ที่ได้รับก่อนเดินทางมาทำงานในครั้งนี้นามเดิมของเขาก็คือ ชี้เกียจ ตัวเป็นชน

ความร้ายกาจของเขาก็คือ ความชี้เกียจที่เขาชอบปล่อยฤทธิ์ร้ายให้แก่ชานอยู่ในเมื่อตัวผู้คน จนไม่อยากจะฝันถึงสิ่งใด...”

(ขวัญใจ เอ็มใจ, 2565, น. 69)

จากตัวอย่าง การนำเสนอเรื่องราวของนักรบปราบฝัน เรื่อง “สัมพันธ์” เป็นการใช้กลวิธีการเล่าเรื่องผ่านตัวละครของผู้เขียน โดยให้ “จ้อย” ตัวละครหลักที่อ่านนวนิยายของลุงเทิด บรรยายภาพของนักรบปราบฝันจากการอ่านให้กลายเป็นการเล่าเรื่องและเกิดเป็นมโนภาพในจินตนาการ อีกทั้งยังทำให้ผู้อ่านได้สัมผัสอารมณ์ความรู้สึกของ ตัวละครเสมือนตัวผู้อ่านได้เข้าไปอยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วยตัวเอง สามารถสร้างความตื่นเต้นและความท้าทายที่ต้องการหาคำตอบไปพร้อมกับตัวละคร อีกทั้งยังมีความหมายแฝงในการใช้ชื่อของนักรบปราบฝันที่ผู้เขียนได้นำเสนอผ่านการต่อสู้ โดยใช้ความเปรียบให้เป็นเหมือนอุปสรรคที่คอยขัดขวางความสำเร็จในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เช่น ความชี้เกียจ ที่เป็นนิสัยเชิงลบมาอธิบายลักษณะของนักรบปราบฝัน ลักษณะการเล่าเรื่องนั้นอาจจะอธิบายในมุมมองของ ตัวละครเอกที่กำลังดำเนินอยู่หรือจากการสนทนาของตัวละครแสดงภายในเรื่อง ซึ่งได้นำเอาบทสนทนาของจ้อยและลุงเทิดมานำเสนอ ดังข้อความต่อไปนี้

“พวกนั้นจ้องจะเล่นงานฉันมาหลายคืนแล้ว นับตั้งแต่ฉันเริ่มลงมือเขียนเรื่องใหม่ เปิดโปงอาณาจักรลับของพวกเขาก็อย่างที่เขาเหล่านั้นละ พวกเขาแอบมาขโมยต้นฉบับของฉันไปบ้างละ หรือไม่ก็แอบมาขโมยความคิดๆที่ฉันคิดได้ก่อนหลับพอตื่นเช้าขึ้นมา มันก็หายไป

อย่างไรร่องรอย และเมื่อสองสามวันก่อนก็ส่งเจ้านักรบ เกลียดผัก มาอาละวาดจนฉันไม่อยาก
กินผัก ร่างกายก็เลยไม่ค่อยแข็งแรง...แต่ที่แย่ที่สุดคือ ฉันฝันร้ายทุกคืน [...]

ยาสองเม็ดที่เธอให้ฉันกินเมื่อกี้ดีมากเลยรู้ไหมจ้อย มันทำให้ฉันหลับสนิทไปตั้งนาน
แล้วพอตื่นขึ้นมาก็รู้สึกสดชื่นกระปรี้กระเปร่าขึ้น ไม่ใช่เกียจซึมเซาเหมือนตอนเช้าเลยสักนิด”

(ขวัญใจ เอมใจ, 2565, น. 112, 177)

จากตัวอย่าง เรื่องราวที่เป็นอุปสรรคของลุงเทิด คือ ป่วยไม่สบาย ใช้การแทนอาการป่วยที่เกิดขึ้นมานั้นว่า
เกิดจากนักรบปราบผีเข้าไปทำให้เกิดอาการที่ผิดปกติไปจากเดิม เปรียบได้นักรบปราบผีเป็นตัวแทนสิ่งชั่วร้าย
หรืออุปสรรคที่คอยขัดขวางการทำงานเพื่อความสำเร็จของมนุษย์ การรักษาอาการป่วย คือการพักผ่อนให้เพียงพอ
เพื่อการทำงานที่ดีขึ้น อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์การต่อสู้กับนิสัยด้านลบในตัวของผู้คน โดยการสร้างแรงบันดาลใจ
ให้รู้สึกดี เพื่อที่จะต่อสู้กับเหล่านักรบปราบผี (ภาพแทนของพฤติกรรมด้านลบในตัวมนุษย์) เพื่อป้องกันไม่让他们
มาทำลายความคิดของเรา กล่าวได้ว่าผู้เขียนได้ใช้กลวิธีการเล่าเรื่องผ่านตัวละครเพื่อเป็นรหัสสารสื่อสารให้กับผู้อ่าน
โดยนำเสนอผ่านพฤติกรรม บทสนทนาระหว่างตัวละครสองตัวละครขึ้นไปหรือการเล่าเรื่องผ่านตัวละครใดตัวละคร
หนึ่ง อันเป็นการนำเสนอความคิดการเล่าเรื่อง (Narrative) ของ วลาดิมีร์ พรอพพ์ (Vladimir Propp) และ เอ.เจ. เกรมาส
(A. J. Greimas) มาใช้อธิบาย ดังที่กล่าวว่าเรื่องเล่ามักมีองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรื่องเล่าที่เสนอมุมมองทางความคิด
ผ่านผู้เล่า ตัวละคร การดำเนินเรื่อง โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ฉาก ทั้งเวลาและสถานที่ (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2560)

อภิปรายผล

จากการศึกษาวรรณกรรมนายอินทร์อวอร์ด เรื่อง “สัมผัสวัง” ของขวัญใจ เอมใจ โดยวิเคราะห์
ตามแนวคิดวิจารณ์เชิงนิเวศ พบว่า ตัวบทนำเสนอภาพแทนธรรมชาติด้านที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์ และด้านที่มนุษย์
มองว่าธรรมชาติเป็นสิ่งชั่วร้าย รวมทั้งมีการนำเสนอความเป็นอื่น และการเล่าเรื่องประเด็นต่าง ๆ ผ่านฉาก เหตุการณ์
ตัวละคร และการนำเสนอวิธีการหาทางออกเพื่อคลายปัญหาและคลายปมเหตุการณ์ของเรื่องจากความสงสัย
ของตัวละครเอก สุดท้ายตัวละครเอกค้นพบทางออกด้วยวิธีการต่อรองกับนักรบปราบผีที่เปรียบเสมือนเป็นตัวแทน
ของธรรมชาติภายใต้บ้านของลุงเทิด อันเป็นเสมือนระบบนิเวศขนาดใหญ่ โดยมี จ้อย เป็นตัวแทนของมนุษย์
และ นักรบปราบผี เป็นตัวแทนของธรรมชาติ ต่างต่อสู้เพื่อชัยชนะ สุดท้ายทั้งสองหันหน้าเข้าหากันเพื่อแก้ไขปัญหา
โดยวิธีการต่อรองและเพื่ออาศัยอยู่ร่วมกัน สัญลักษณ์หรือการสร้างความหมายระบบนิเวศที่ผู้เขียนแฝงนัยไว้ คือชื่อของ
สำนักพิมพ์ของลุงเทิด พื้นที่/สถานที่นั้นคือบ้านของลุงเทิดด้วยใช้ชื่อว่า “สำนักพิมพ์แมลงเต่าทอง” เมื่อพิจารณา
ถึงชื่อของสำนักพิมพ์สามารถอธิบายได้ว่า ผู้เขียนสร้างความหมายบ้านลุงเทิดเป็นระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์
กล่าวคือ แมลงเต่าทอง เป็นแมลงที่มักปรากฏตัวให้เห็นในพื้นที่ที่มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ตามระบบนิเวศ
ผู้เขียนใช้รหัสสารนี้มาใช้เป็นชื่อบ้านและสำนักพิมพ์ของลุงเทิดสื่อสัญลักษณ์ถึงความสมบูรณ์ตามระบบนิเวศวิทยา
เรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นของเรื่องอยู่ภายใต้บริเวณบ้านของลุงเทิด สื่อถึงการอยู่ภายใต้กรอบระบบนิเวศ

ที่มีองค์ประกอบระหว่างมนุษย์ สัตว์ และ ธรรมชาติ เป็นการนำเสนอแนวคิดของผู้เขียนที่มุ่งอธิบายภาพแทนภายนอกจากการสื่อสารความคิด ความรู้ของมนุษย์ให้ผู้อื่นรับรู้ รับทราบ ผ่านการสื่อสารด้วยวิธีการใช้ภาษา (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2560)

เมื่อพิจารณาวรรณกรรม “สัสมิม่วง” การตั้งชื่อเรื่องสามารถอธิบายลักษณะนิเวศเชิงพื้นที่ได้ เพราะผลสัสมิมีลักษณะทรงกลมคล้ายกับโลก ภายในเรื่องราวมีการใส่รหัสสารว่ามีเหล่านักบรพบรพบฝัน เสมือนเป็นโลกใบที่สองที่อยู่ภายในจินตนาการ ส่วนสัสมิม่วงไม่ได้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์แต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการให้ความหมายตามจินตนาการของเด็กที่มีอิสระทางความคิด โดยไม่ได้มองสีของสัสมิเป็นสีสัสมิตามสีของผลสัสมิจริง แต่กลับมองเป็นสีอะไรก็ได้ตามที่เด็กสามารถจินตนาการแต่งแต้มสีสันตามความคิดของพวกเขา เป็นการสื่อถึงช่วงวัยเด็กเป็นช่วงที่มีจินตนาการ ความคิดสวยงามและอยู่นอกเหนือกรอบทางสังคมหรือความเป็นจริง โดยมักนิยามว่าทุกอย่างมีความเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือธรรมชาติ ล้วนต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและเกี่ยวข้องกับแนวคิดดังที่ ธัญญา สังขพันธานนท์ (2559) ได้กล่าวไว้ว่าความความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นการนำเสนอวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับมิติของพื้นที่ เวลา และบริบททางสังคม

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาตัวบทวรรณกรรมเยาวชนที่มีเนื้อหากล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นควรนำแนวคิดวิเคราะห์วรรณกรรมเชิงนิเวศเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ เช่น เรื่องสั้น บทกวี รวมทั้งงานเขียนประเภทสารคดี

เอกสารอ้างอิง

กฤตยา งามโกมล. (2550). *นิเวศวิทยา Essential Atlas of Ecology*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

ขวัญใจ เอ็มใจ. (2564) *สัสมิม่วง*. (พิมพ์ครั้งที่ 19). กรุงเทพฯ: แพรียวเยาวชน.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2549). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.

ทงศ์ จันทะมาตย์. (2562). ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556. *วารสารสันติศึกษาปริทัศน์ มจร*, 7(1), 213-223.

ธัญญา สังขพันธานนท์. (2559). *แว่นวรรณคดี: ทฤษฎีร่วมสมัย*. ปทุมธานี: นาค.

ธัญญา สังขพันธานนท์. (2561). คติชนสี่เขียว: การศึกษาคติชนวิทยาในมุมมองของการวิจารณ์เชิงนิเวศ. *สงขลา นครินทร์: ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 24(3). 3-30.

โตมร ศุขปรีชา. (2555, 12 ตุลาคม). *ความเป็นเยาวชนของวรรณกรรมเยาวชน*. สืบค้นจาก:

<https://thaipublica.org/2012/10/Childrens-literature/>

ไทย เวิลด์ มีเดีย. (2565, 8 กันยายน). ตะลึง! พบช้างป่าอนุรักษ์ยัดป่าชุมชน ห่างหมู่บ้านเพียง 4 กม. ออกอาละวาด
 เหยียบย่ำกินพืชผลชาวครบุรียับ. สืบค้นจาก: <https://mgronline.com/local/detail/9650000086189>

มีงมนัสชน จังหาร และคณะ. (2564). นิเวศสำนักในวรรณกรรมเยาวชน เรื่อง ลูกยางกลางห้วย ของ คามิน คมนีย์.
 วรรณกรรมสาร, 5(3), 153-170.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นจาก:
<https://dictionary.orst.go.th/>

สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2560). ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.

อรรวรรณ ฤทธิ์ศรีธร และคณะ. (2562). ดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ; พื้นที่ เพศ อำนาจและมายาคติ ในนวนิยาย
 เรื่องคชาปุระและนครไอยรา. วารสารอักษรศาสตร์, 48(1), 120-143.